

Васіль СТАРЫЧОНАК
“ПАЧУЦЦЯЎ ШУМНЫ ДОЖДЖ ПРАЛЬЕЦЦА”: МЕТАФАРЫ
ПСІХАЛАГІЧНАГА ХАРАКТАРУ

Псіхалагічныя метафары адлюстроўваюць пазнавальную, матывацыйна-афектыўную, аперацыйную і іншыя праяўленні псіхікі чалавека, абумоўленыя прычынамі біялагічнага і сацыяльнага характару, і атрымоўваюць сваё рэальнае ўвасабленне ў кантэксте, камунікатыўным акце, маўленчай сітуацыі. Яны апасродкавана выражаюць унутраны стан чалавека, яго эмоцыі, пачуцці, перажыванні, асаблівасці характару і духоўнага складу асобы, яе тэмперамент, паводзіны, уклад жыцця, адносіны да іншых людзей і інш.

У залежнасці ад вылучэння на першы план таго ці іншага сэнсавага адцення шырокай пачуццёвай гамы актуалізоўца тыя ці іншыя лексіка-семантычныя варыянты (ЛСВ) полісемантычных структур. Душэўны пад’ём, уздым, прылівы пачуццяў звычайна асацыіруюцца са словамі з агульнай семантыкай ‘гарэнне агню’ (*вогнішча, касцёр*), з найменнямі гайданняў паверхні вады (*прыбой, наводка*) і прыродных з’яў моцнай сілы (*штурм, вулкан*). Цяжкі душэўны стан перадаецца метафарычнымі ЛСВ полісемантаў *рубец, шрам, болька, трывога, занепакоенасць* – ЛСВ полісемантаў *зіма, імжа, золь, адвячорак, вечар*. У працэс метафарызацыі могуць уключацца найменні ядавітых раслін, пустазелля, музычных тэрмінаў, транспартных сродкаў і іншых тэматычных груп (*чэмер, палын, акорд душы, лодка радасці, човен распачы, вясло развагі, маланка страсцей, хмара недавальнення, шоўк пачуццяў*).

Абалонка суму. *Вочы зацягвае абалонка суму.* (Х. Шынклер)

Адвячорак ‘душэўны холад, трывога’. *Наведваецца адвячорак у мой настрой.* (Р. Барадулін)

Акорд душы. *І гэты дальні дом, і гэты спеў музыкі Ўзнялі агнём жаданняў і журбы Акорд ў грудзях яе, акорд душы вялікі, Бо толькі маці можа так любіць!* (В. Маракоў)

Астрог душы. *Адзіныя словы ў астрозе душы Скрозь шчыліны воч пазіраюць на свет.* (Л. Галубовіч)

Баразна ‘душэўны боль, перажыванні’. *Усё гэта глыбокай баразной лягло ў памяці паэта.* (А. Лойка) *У ім кожная заваёва думкі праходзіць глыбокай баразной па сэрцы.* (П. Абухава)

Бліскавіца гневу ‘яркае выяўленне гневу’. *У яе шэрых, як воблака перад навальніцай, вачах узнікалі бліскавіцы гневу.* (Я. Рамановіч) *Гурт*

людзей ішоў спакойна, як далёкая хмара, ды ў гэтым спакоі хаваліся **бліскавіцы і громы затрыманага гневу.** (Я. Колас)

Бранзалеткі пачуццяў. Слоў медзякі... **Пачуццяў бранзалеткі...** Іграй, святло! Струмень, любові ток! (Я. Янішчыц)

Веснаванне пачуццяў. Хай парастак тваіх задум не вяне: Не стрымлівай пачуццяў веснаванне, Але не сунімай і боль скразны. (К. Жук)

Ветах смутку. На сцэжках радасці былых Смяецца смутку **ветах.** (Р. Барадулін)

Вечар ‘трывога, душэўная занепакоенасць’. На дварэ бязгодзіца, Нібы ў душы. Як цяжка несці ў сабе вечар, Калі ступае ранак на шашы. (Я. Хвалей)

Вір страху (страсці). І зноў глыбокі **вір страху** цягнуў да сябе Алесю. (В. Адамчык) Як жа пастараца абысці небяспечны **вір шалёнай страсці?** (І. Хадарэнка)

Вогнішча ‘моцнае пачуццё, якое ахапіла каго-небудзь’. Вы распалілі вогнішча ўва мне, Яно гарыць, і я ў ім дагараю. (Р. Барадулін)

Вузельчык тугі. **Вузельчык** верасовае **тугі** Мне восень сціпла падарыла. (І. Монцік)

Вулкан ‘моцны душэўны ўздым, пад’ём’. Гэта быў цэлы вулкан пачуццяў, жаданняў і магчымасцяў. (М. Адам) Рантам — апякло дыханне, захапіў вулкан жыцця: на дваіх — адно каханне, вось і бездань пачуцця! (С. Давідовіч)

Выспа смутку. **Выспу смутку** майго Ледзяняць маразы: Маме ў зямлі сцюдзёна... (Р. Барадулін)

Вясло развагі (надзеі). **Вясло развагі** Спаласні. Але душа абныя І зноў падасца да хлусні На астравы начныя. (Р. Барадулін) Я апошняй **надзеі вясло** Выпускаю няўцямна-дрыготка, Непачута-нясказаных слоў Адплывае самотная лодка. (М. Шабовіч)

Галінкі пачуцця. І зазвіняць маёй любові словы **Галінкамі** жывога **пачуцця.** (З. Марозаў)

Гаці развагаў. Ды марна я масціў **развагаў гаці,** Сумненні ў сэрца забіваў, бы клін... (А. Лойка)

Дамба страсці. Колькі ж стоенага пачуцця **Дамба страсці** тваёй стрымала! І якая паводка жыцця, Як плаціну, яе прарвала? (А. Бачыла)

Джала жуды (пакуты). Нас, распазнаных **джаламі жуды,** нацэленых на подзвіг невядомы, рассяць па адным — каго — куды. (А. Разанаў) На вуснах смех, ды джаліць і пячэ **Пакуты** злой раздвоенае **джала.** (Г. Каржанеўская)

Дровы скрухі. *Дан'ём зялёнае віно, Расколем скрухі дровы.* (Я. Янішчыц)

Жарства неспакою (смутку). *Самотна да дня праблукаю, Можжа, закалышу неспакою жарству.* (І. Скурко) *Разразаючы смутку тугую жарству, Я брыду да Цябе, мой Агонь!* (Я. Лайкоў)

Зіма ‘душэўны холад, трывога’. *У тваім сэрцы зіма.* (У. Дубоўка) *Няхай жа і ў нашыя дзверы Не грукне болей зіма.* (С. Грахоўскі) *І адышла зіма трывог.* (У. Караткевіч) *Ў маім сэрцы зіма І прасвету няма...* (М. Васілёк) *Сіверам клятым да сэрца крадзецца зіма...* (Н. Гілевіч) *Не пяецца песня: Голасу няма. На дварэ прадвесне, На душы — зіма.* (В. Рагаўцоў) *Цяпер мяце ў душы зіма.* (У. Карызна) *Між намі сцюжнавейная зіма. Мы іншыя. І ведаем пра гэта..* (М. Шабовіч)

Золь ‘цяжар, неспакой на душы.’ *Глыбока ў сэрцы — золь імжы, Гнятліва, непагодна. А выгляд — быццам на душы І лёгка, і свабодна.* (Н. Гілевіч) *Знікла роснач, Золь і слота, Шчасце стукае ў акно.* (М. Багун) *І на двары і ў сэрцы золь. Сяброў і родных меней, меней.* (А. Майсеенка)

Ільдзінкі холаду (страху, нянавісці). *Савацееў заўважыў у яго вачах ільдзінкі холаду.* (У. Шыцік) *У яго сніх вачах не расталі яшчэ халодныя ільдзінкі толькі што перажытага страху.* (М. Лынькоў) *Роб убачыў, як у кашэчых вачах капітана заблішчалі халодныя ільдзінкі нянавісці.* (М. Гамолка)

Ільды сумненняў. *Твой ліст — нібыта крыгаход, што раскрышыў ільды сумненняў.* (М. Мельнік)

Імжа ‘смутак, боль, дрэнны настрой.’ *Чалавеку не проста адмахнуцца ад сумнай імжы: І дарог сваіх ростань, і сіроцкі ён боль перажыў.* (К. Кірэнка) *З нас кожны памыляцца можа, На сэрцы горыч ды імжа.* (П. Броўка) *Прымі ж ты падзяку за ўсе твае дары: За ціхія думы, за ясныя мары, Што ты навяваў мне ў імшыстым гушчары, Зганяючы з сэрца імжу.* (Я. Колас)

Камень чэрствасці (нуды). *Здаецца мне, што гэта б'еца сэрца Аб чэрствасці тупыя камяні.* (А. Сербантовіч) *Адно ічасце людзей, Толькі змога тады, — Калі працай сваёй Зваляць камень нуды.* (Я. Купала)

Касцёр ‘душэўны ўздым, моцнае узвышанае пачуццё’. *Наша моц гартавалася ў буры, На гарачых кастрах пачуцця.* (Я. Янішчыц) *Інакшыя дні, Інакшыя словы, Вясёлкавы ў сэрцы палае касцёр.* (А. Александровіч) *І пад цішу Вячэрнюю зор Мой патухнуў У сэрцы касцёр.* (А. Дзеружынскі) *Дагарэў той радасці касцёр. Дзе цяпер матуліна святліца?* (А. Салтук) *Не разлюбі, не разлюбі, Не загасі касцёр любві.* (М. Віняцкі) *Той касцёр не з полымя і дыму,*

той касцёр з пачуццяў і суніц. (У. Гетманчук) Адгучаў маладосці смех, І каханьня касцёр згарэў. (М. Яцкоў)

Каўнерык тугі. Ён маўчыць, Яго душыць каўнерык тугі. (П. Панчанка)

Келіх шчасця (нянавісці). Лёс мне зычыў выпіць у гэты вечар келіх шчасця да дна. (І. Навуменка) У чорнай душы нянавісці келіх хвалюе няўпынны. (У. Жылка)

Кіпці скрухі. Не зламаўся ў кіпцях скрухі і перамог смяротны страх. (А. Звонак)

Крыга крыўды (суму, турбот). Здавіла сэрца крыўды крыга, Слязою бліснула ў вачах. (А. Бачыла) Крыгі суму зіхацяць Згубленай падковаю, І даверліва трымяць Крыльцы матыльковыя. (С. Гаўрусёў) Але прайшла даўно Турбот бязлікіх крыга. (Ю. Таўбін)

Лаўжы трывог (хцівасці). Спялю сваіх трывог лаўжы. (В. Гардзеі) І прыйдуць лепшыя за нас, І сцвердзяць лад свой справядлівы, І спяляць хцівасці лаўжы, І збажыной напоўняць клеці. (Г. Бураўкін)

Лодка радасці. І ўсё-такі, як у прыродзе, Жыве ў нас заканамернасць: Адплывае карабель святла, І вясёлыя лодкі радасці, Баючыся сеці на мель Нечае абыякавасці, Знікаюць у моры сноў І чакаюць там новага сонца. (Х. Чэрня)

Маланка страсцей (гневу). Пара, калі ўтаймоўваецца шал, Калі страсцей заземлена маланка, Калі гуляку звальвае гулянка У прысак весялосці, напавал. (Г. Каржанеўская) Жахнула маланка Нясцерпнага гневу. (Я. Колас)

Надвор'е. Адно ёсць магчымае выйсце надвор'ю пачуццяў маіх — у доўгай малітве пазбыцця адвечных спакусаў людскіх. (М. Касцюкевіч) Надвор'е на душы няціхае, Бо мы дасюль не разгадалі, Ці хвалю човен ускалыхвае, Ці човен стрымлівае хваля. (Р. Барадулін)

Неруш 'спакой, ураўнаважанасць'. Тады ты ў лепшае паверыш, Калі на сэрцы згода, неруш. Дзе тая згода? Дзе той лад? Замнога будняў — мала свят. (Г. Каржанеўская)

Ноч 'цяжар, душэўны неспакой'. І доўга крыўдай невымоўнай Цямрэла ў сэрцы ноч пакут. (Н. Гілевіч) І я асуджаны на вечнае выгнанне У ноч душы, у кніжны неспакой. (Л. Дранько-Майсюк)

Паводка 'прыліў пачуцця, душэўных сіл'. З душы асветленай ліецца Паводка новых, творчых дум. (Я. Журба) Спадзе неспакой Лірычнай паводкі, Прычальца да берага Вершы-лодкі. (А. Лойка)

Павуцінка самоты. Можна, і ў сэрца маё Ўпляце [пчала] павуцінку самоты (К. Жук)

Палосачка пяшчоты (любві). Сярпы палосачку не зжалі Маёй пяшчоты і любві. (В. Гардзеі).

Палын. І цяпер цвілі ў душы піжмы і палыны. (К. Чорны) Мілы, мы зналі каханьня палын. (Я. Янішчыц) На схіле веку тлумна-злога І мёд спазнаўшы, і палын, Я зразумеў, як гэта многа, Калі ты ў свеце не адзін. (А. Пісьмянкоў) На сэрцы палыны і мёрзлая жарства. (Т. Сівец)

Патоп ‘моцны душэўны ўздым’. Не ўратавацца ім! Патопу быць! Патопу гневу, ярасці працоўных. (П. Панчанка)

Першацвет пачуццяў. Дзе блёкат хцівасці і злосці труціў пачуццяў першацвет, узьдзе кветка прыгажосці, якая выратуе свет. (В. Тадулька)

Поле. Хай рунее ў сэрцы поле — **Поле сённяшніх трывог, Поле памяці і болю, Поле мудрых засцярог.** (В. Гардзеі) Каторы год паўзу на мінным полі, Па мінным полі памяці сваёй. (А. Сербантовіч) Знайсці патрэбна кожнае зярнятка, І адагрэць рупліва, і засеяць, Каб зашумела поле дабрыні, Каб болей нараджалася шчаслівых. (Г. Дашкевіч)

Попел пачуццяў. Таму са сваёй каханай Заўжды гавару вачамі, А попел жывых пачуццяў Нямой аддаю паперы. (З. Марозаў) Трагедыйнасць апошняй дзеі, Шэры попел з агню пачуцця, І адна толькі літасць надзеі Кліча на авансцэну жыцця. (А. Кажэра)

Прыбой ‘уздым, прыліў сіл, энергіі, пачуцця’. А завая сляды замятае, Замярзае пачуццяў прыбой. (У. Гетманчук) І гудзеў узняты часам Чалавечых сіл прыбой. (П. Броўка)

Прысак адчаю. Грэюць спагады кастры, Глее адчаю прысак. Хваляй з чала сатры Прывід самотных рысак. (Р. Барадулін)

Птах трывогі. Пярэпалах залунаў над сялом, спуджаны птах трывогі забіў крыламі. (Б. Мікуліч)

Пялёсткі тугі (змрочнасці, радасці). Цвітуць пялёсткі даўняе тугі. (У. Верамейчык) Ішлі з бядою бядаваць пялёсткі змрочнасці дачаснай. (Т. Кляшторны) А там снягі. І на аснежных сцэжках пялёсткі радасці застылі на траве. (П. Трус)

Разоры гора. Не на дубах замшэлых, не на зорах ішоў я на ўсход – на сэрцу, і леглі ў ім разоры гора – гадам не сцерці. (В. Вітка)

Ружы тугі. Вазьмі сабе ружы маёй тугі, Пакінь мне крываваыя макі... (У. Караткевіч)

Свечка пачуцця. Таму ці варта плакаць над сабою, Над свечкаю былога пачуцця...? (Г. Бураўкін)

Сіло журбы. Я трапіў у сіло журбы, я сам у гэтым вінаваты. (А. Сыс)

Скрыжалі нянавісці. Маёй палаючай любові — не астыць, Маёй нянавісці скрыжалі не разбіць. (В. Таўлай)

Смуга хвалявання. *Замест чырвані на твар Журко набегла бялая смуга хвалявання, і вочы нібыта пабольшылі.* (А. Савіцкі)

Турбіна пачуцця. *І на турбіну пачуцця Вось гэтак жа нябачна Б'е вадаспад майго жыцця, Што перажыў і ўбачыў.* (А. Сербантовіч)

Хаціна самоты. *Запрашаю цябе адну у хаціну маёй самоты.* (Р. Барадулін)

Хмара незадавальнення. *Паказаўся твар, зацягнуты цёмнай хмарай незадавальнення.* (А. Васілевіч)

Цаліна пачуццяў. *Як за плуг, бярыся ты за слова — Цаліну пачуццяў варушы. Пра вясну пішы, паэт, вяснова, Пра зямлю і шчасце — ад душы.* (У. Гетманчук)

Цеста самоты. *Ўзышло і набракла самоты ліпучае цеста, І дні выгараюць дарэшты, да самага тла.* (Г. Каржанеўская)

Човен распачы (жалою). *Човен распачы хвалі нясуць, і плыву я на ім адзінока.* (І. Хадарэнка) **Жалою човен** *ганю ўдалечыню, за абрыс небакраю.* (К. Камейша)

Чэмер *'пачуццё бязрадаснасці, беспрасветнасці'. Трэба ўмець ва ўсім струну жыцця крануць І чэмер дум змесці.* (У. Хадыка) *І горкі чэмер ён у сэрцы нёс.* (А. Зарыцкі)

Шоўк пачуццяў. *І прад вамі — ў падзяку — гатовы Я паслаць пачуцця свайго шоўк.* (Я. Золак)

Шторм *'душэўны ўздым, бурнае, гарачае выяўленне пачуццяў'. Гатоў цябе я ўсю скусаць, — Усціш маіх настройў шторм.* (Я. Пушча)

Штыль. *'душэўны спакой'. Людское сэрца, быццам мора, У ім бывае шторм і штыль.* (П. Броўка) *Абрыдла ўсё ў вандроўцы дальняй — Чужая соль і хлеб чужы, І штыль, і шторм дзесяцібальны, З якім нялёгка падружыць.* (М. Танк)

Ярмо тугі. *Яшчэ цягну ярмо тугі І неразважаных сумненняў.* (Н. Мацяш)